

Een taal centraal

Tien talen naast elkaar

Ineke van de Craats

Tien talen plaatsen we in deze rubriek naast elkaar. Het zijn alle tien talen die als thuistaal gesproken worden door immigranten en asielzoekers in Nederland. De meeste van die talen zijn al eens eerder besproken in ALFA-NIEUWS. Als vaste punten bij die besprekingen kwamen steeds naar voren: een stukje geschiedenis, iets over het schrift, het percentage analfabeten, en enkele belangrijke kenmerken van de taal die hun weerslag kunnen hebben op het leerproces van Nederlands als tweede taal. Deze keer willen we een overzicht maken van enkele opvallende bijzonderheden van die talen zodat een docent snel een indruk kan krijgen met wat voor talige verschijnselen bepaalde cursisten ervaring hebben en of invloed vanuit hun eerste taal een rol speelt bij hun verwerving van Nederlands als tweede taal. Hieronder wordt een korte toelichting gegeven bij iedere kolom van de matrix op pagina 22 - 23.

Landen, talen, schrift en geletterdheid

Bovenaan de lijst van besproken landen en talen staat Nederland en het Nederlands. Dat is gedaan om een referentiekader te hebben voor de andere talen. Tenslotte is Nederlands de taal die geleerd moet worden en levert een van de andere (moeder)talen de basiskennis van waaruit een bepaalde NT2-leerder start. Bedoeld wordt dat een Marokkaan Nederlands leert met kennis van het Marokkaans of van een Berbertaal in zijn hoofd. Wat voor idee men ook heeft van het taalverwervingsproces, het valt niet te ontkennen dat een NT2-leerder het grammaticale systeem van de betreffende moedertaal grondig beheerst, of we nu denken aan de uitspraak (de fonetiek), de klankwetten (de fonologie), de structuur van zelfstandige naamwoorden en werkwoorden (morfologie) en de zinsbouw (syntaxis). Het kan niet alleen informatief, maar ook nuttig voor een docent zijn om iets te weten van die moedertaal. Van elk van die componenten van taal zal iets gezegd worden in dit overzicht.

In de tweede kolom van de matrix zijn gegevens te vinden over wat de belangrijkste talen zijn in het betreffende land. In de derde kolom staan gegevens over het percentage analfabeten in dat land. Die percentages zijn gebaseerd op gegevens die aangeleverd zijn

door de website van de Ethnologue (www.sil.org/ethnologue). In dezelfde kolom staat welk schriftsysteem gehanteerd wordt voor de betreffende taal. Ook talen die bekend staan als vooral gesproken talen, zoals de Berbertalen, kunnen geschreven worden. Er bestaat zelfs een eeuwenoud schriftsysteem voor het Berber (zie daarvoor Alfa-nieuws 2000-3), dat nu, wat gemoderniseerd, furore maakt: het Tifinagh.

Klanksysteem

In de vierde kolom van de matrix staan enkele kenmerken van het klanksysteem. Er wordt een indicatie gegeven van het aantal spraakklanken, zo mogelijk ook over het aantal klinkers en medeklinkers. De ene taal heeft namelijk een veel grotere variatie aan klinkers dan de andere taal, of de klinkers worden niet altijd opgeschreven terwijl ze wel uitgesproken worden. Dat is bijvoorbeeld het geval voor het Marokkaans Arabisch en het Berber. Op papier kan een lettergreep uit louter medeklinkers bestaan. In het onderstaande woord staan vier medeklinkers die twee lettergrepen vormen. In de uitspraak wordt er een heel korte /e/ tussen de medeklinkers van een lettergreep geplaatst.

In deze kolom wordt ook aangegeven of het om een toontaal gaat. In een toontaal heeft een woord een bepaald toonhoogtepatroon dat duidelijk een functie heeft voor de betekenis van het woord. Als toonhoogte al een functie heeft binnen het woord, is het moeilijk om toonhoogte ook nog binnen de zin een functie toe te kennen. Het Chinees kent daarom geen intonatie om een zin vragend te maken zoals in het Frans heel gebruikelijk is, maar het Chinees gebruikt een klein woord (partikel is de vakterm) om een bevestigende zin vragend te maken. Dat is dus niet hetzelfde als een vraagwoord. Een vraagpartikel betekent namelijk niets, een vraagwoord wel.

Ni lai	Chinees
Jij komt	

Ni lai ma?
Jij komt vraagpartikel
'Kom je?'

In vrijwel iedere taal beïnvloeden klanken elkaar in de uitspraak (assimilatie). In het Turks is dat verschijnsel heel sterk. Het is zelfs in de schrijfwijze te zien. Klinkers binnen een woord passen zich aan elkaar aan (klinkerharmonie). Het Turks kent bijvoorbeeld twee meervouds-vormen: de achtervoegsels *-ler* en *-lar*. De eerste klinker van het woord bepaalt welke van de twee meervouds-uitgangen past. Als de eerste klinker een *ie* zonder puntjes is (ongeveer net zo uit te spreken als de Nederlandse stomme *e*) moet *-lar* gebruikt worden, en wanneer de eerste klinker een *ö* is, *-ler*.

Kız-lar	meisjes	Turks
Öğretmen-ler	onderwijzers	

Zinsbouw

Wat de zinsbouw betreft wordt hier alleen ingegaan op de basisvolgorde van de hoofdzin en, als die afwijkend is, ook van de bijzin. De volgorde van vraagzinnen komt hier niet aan de orde. In de matrix (5e kolom) komen maar drie basisvolgordes voor: SVO, VSO en SOV.

De letters zijn afkortingen van:
S = subject of onderwerp,
V = verb of werkwoord,
O = object of lijdend voorwerp.

Dat zijn misschien meer variaties dan waar je in eerste instantie aan denkt. Omdat wij als Nederlanders meer in aanraking komen met Engels en Frans krijgen we namelijk al snel de indruk dat alle talen zo in elkaar zitten (SVO). Die volgorde heeft het Nederlands ook in de hoofdzin.

Ik *neem* morgen de trein.
S V O

Het Nederlands (en het Duits) is echter bijzonder omdat in de hoofdzin het hoofdwerkwoord ook achteraan de zin kan staan als er een hulpwerkwoord is, van tijd of aspect (hebben, zijn) of van modaliteit (moeten, willen).

Ik heb gisteren al vroeg de trein naar Rotterdam genomen

Ik *wil* morgen al vroeg de trein naar Rotterdam *nemen*.

In de bijzin komt het werkwoord altijd achteraan zoals uit onderstaand voorbeeld duidelijk wordt.

Ik was laat
omdat ik de trein van 8 uur *gemist*
had.

Het Nederlands heeft dus eigenlijk twee volgordes: SVO en SOV.

Subject (onderwerp)

In het Nederlands is een goedgevormde zin altijd voorzien van een onderwerp. Zelfs in zinnen waar het niet voor de hand ligt aan een persoon of ding te denken als uitvoerder van een handeling, wordt een onderwerp geplaatst. Denk maar aan zulke werkwoorden als 'regenen'. In zinnen met die werkwoorden wordt *het* als onderwerp gebruikt: *het regent*. Er zijn ook talen waar de taalgebruiker niet verplicht is altijd een onderwerp in te voeren, waar dus gewoon gezegd mag worden:

Evimiz satılamayacaktır	Turks
Ev-imiz sat -il -ama-yacak-tır	
Huis-ons verkopen-worden-niet kunnen-	
zullen-	3e enkelvoud
'Ons huis zal niet verkocht kunnen worden.'	

Isolerende talen zoals het Nederlands zijn veel meer geneigd deze bestanddelen van het werkwoord uiteen te trekken. Dat is bijvoorbeeld het geval, waar modaliteit (moeten, willen) door aparte hulpwerkwoorden wordt uitgedrukt zoals we in de vertaling van het Turks kunnen zien. In pidgintalen als voorbeeld waarvan we het Krio besproken hebben, is dat nog sterker. Zelfs de verleden tijd van *zitten* wordt hier door een partikel (*bin*) uitgedrukt.

A bin de chop Krio
Ik verleden tijd duratief eten
'Ik zat te eten.'
(duratief = zitten te)

In andere talen zoals het Berbers en het Marokkaans Arabisch kunnen kleine elementen die bijvoorbeeld een lijdend voorwerp aangeven, zich vasthechten aan het werkwoord. Hier is dat het lijdend voorwerp *-t* (= hem).

Simd -y -t Berber
Leren -ik -hem
'Ik heb hem (iets) geleerd.'

Maar ook de persoon die in het werkwoord wordt uitgedrukt, kan zowel achter als voor de stam komen. In bovenstaand voorbeeld achter de stam, in onderstaande voorbeelden voor de stam (t en i). (Het subject Fadma kan ook helemaal achterwege blijven; 1e voorbeeld hieronder). In onderstaande voorbeelden is te zien hoe bij de 3e persoon ook het geslacht van het onderwerp naar voren komt in de werkwoordsvorm (vrouwelijk in het 1e en 2e voorbeeld en mannelijk in het 3e voorbeeld).

1	t-elisliw	Berber
	t	-elisliw
	3e pers.vrouw	jubelen

2. t-elisliw Fadma
t -elisliw Fadma
3e pers.vrouw jubelen Fatma
'Fatma jubelt'

3. i-eeyyed Hemmadi
i -eeyyed Hemmadi
3e pers.-man schreeuwen Hemmadi
'Hemmadi schreeuwt'

Nu het toch gaat over congruentie (= overeenkomst in persoon en getal) tussen het onderwerp en het werkwoord, is het goed erop te wijzen dat zulke congruentie geen vanzelfsprekendheid is. In zogenaamde ergatieve talen regelt het werkwoord zich vaak niet naar het onderwerp, maar naar het lijdend voorwerp. Het onderwerp van overgankelijke werkwoorden (bijv. *zien*, dat een lijdend voorwerp kan hebben) krijgt daardoor een andere naamval dan het onderwerp van onovergankelijke werkwoorden (*komen* dat geen lijdend voorwerp kan hebben). Een voorbeeld is het gemakkelijkst. In het Nederlands zeg je:

Ik zag

hem Hij

 kwam.

Maar in een ergatieve taal krijgen *hem* en *hij* dezelfde naamval. In het Koerdisch is dat alleen het geval in de verleden tijd. In het eerste zinnetje neemt het onderwerp *ik* dan de verbogen vorm aan: *mij*. Maar bovendien gaat het werkwoord zich regelen naar het lijdend voorwerp. Dus wordt zoiets als

Ik zag

hij
Hij

 kwam.

Maar nu krijgt *ik* een andere naamval die veel lijkt op *mij*. Het wordt dus:

Mij zag hij.

Maar omdat in het Koerdisch het werkwoord aan het eind komt, wordt het

Mij hij zag.

Hetgeen betekent: ik zag hem.
Ingewikkeld? Dat is het omgekeerd ook het
geval voor uw cursisten.

Talen	Land	% analfabeten *) Schriftsysteem	Klanksysteem
Nederlands	Nederland	1-5% analfabeet Latijns schrift	woord- en zinsklemtoon
Pashtoe	Afghanistan	Mannen: 69% analfabeet Vrouwen: 85% analfabeet	Typerende klanken: /ts/ en /dz/ een Leidse /r/
Dari	Alfa-nieuws 1999-1	Arabisch schrift	
Albanees	Albanië Kosovo	15% analfabeet	ë = stomme e bijv. in /javë / = week
2 dialecten: Gheg Toskisch	Alfa-nieuws 1999-2	Latijns schrift	
Mandarijn Chinees Wu (Shanghai) Yue (Kantonees) Min Hakka	China	% ?? analfabeten - karakterschrift - pinyin (hulpschrift: Latijns schrift)	Toontaal Toonhoogtepatronen Mandarijn: 4 Kantonees: 8 a 9 Geen vragende intonatie, vraag partikel Woorden in principe mono- syllabisch; type mkm
Tigrinya	Eritrea	75-95% analfabeten	Verschillende keelklanken 7 klinkers
	Alfa-nieuws 2000-4	Ethiopisch schrift of Giiz	
Koerdisch	Koerdistan (Turkije, Irak, Iran, Syrië)	30 % analfabeten Latijns schrift In Irak: Arabisch schrift	Meeste overeenkomst met Turks klanksysteem
	Alfa-nieuws 1998-4		
Marokkaans Arabisch	Marokko	60% analfabeet Arabisch schrift	Veel medeklinkers (keelklanken), 3 klinkers. /p/ /v/ en /ng/ ontbreken
Berber: Tamazight Tashelhit Tarifit	Alfa-nieuws 2000-3	Mannen: 75% analfabeet Vrouwen: 95% analfabeet Latijns, Arabisch schrift Tifinagh	Meer medeklinkers dan Arabisch.
Krio	Sierra Leone	85% analfabeet	28 medeklinkers 9 klinkers
	Alfa-nieuws 2001-3	Latijns schrift met toevoegingen	
Somalisch	Somalië	60-80% analfabeet	5 klinkers /p/, /v/ en /z/ ontbreken. Klinkerharmonie. Toonhoogteverschillen hebben grammaticale functie.
	Alfa-nieuws 2000-1	Latijnse schrift	
Turks	Turkije	10-14% analfabeet Latijnse schrift	8 klinkers (kort uitgesproken) 3 medeklinkers extra: ç ğ ş Klinkerharmonie.

*) de percentages analfabeten zijn ontleend aan de gegevens van de Ethnologue; andere cijfers komen voor.

Zinsbouw	Naamwoord	Lidwoord	Werkwoord
Nederlands Hoofdzin: SVO Bijzin: SOV Subject verplicht	Naamvalsuitgangen: geen adjectief-naamwoord: AN	Bepaald: de, het Onbepaald: een Geen lidwoord: bij onbepaald meervoud (boeken) of massa (water)	Werkwoord met uitgangen. Aparte hulpwerkwoorden van tijd (hebben, zijn) en Modale hulpww. (moeten)
Pashtoe en Dari SOV Subject niet verplicht	Naamvalsuitgangen: 2 NA	? ?	Ergatieve kenmerken
Albanees SVO Subject niet verplicht	Naamvalsuitgangen: 4 NA	Bepaald lidwoord wordt achter aan zelfst.nw. vastgehecht. Geen lidwoord: onbepaald	Tijd wordt uitgedrukt door wisselende stammen van het werkwoord.
Chinees SVO Subject niet verplicht	Naamvalsuitgangen: geen Meervoudsvormen: geen	Geen lidwoorden	Geen werkwoordsuitgangen Losse onverbogen woorden (partikel) om tijd van het werkwoord aan te duiden.
Tigrynia SOV Subject niet verplicht	Naamvalsuitgangen: geen	Geen lidwoorden	Tijd wordt uitgedrukt door wisselende stammen van het werkwoord
Koerdisch SOV Subject niet verplicht	Naamvalsuitgangen:2 NA	Geen lidwoorden Onbepaaldheid: aangegeven door achtervoegsel.	Tijd wordt uitgedrukt door wisselende stammen van het werkwoord. Ergatieve kenmerken
Mar. Arabisch VSO / SVO Bijzin: SVO Subject niet verplicht Berber VSO / SVO Bijzin: SV subject niet verplicht	Naamvalsuitgangen: geen NA Naamvalsuitgangen:2	Lidwoorden voor het naamwoord aangehecht. Alleen onbepaald lidwoord.	Vervoegingen op het werkw., voorvoegsels voor onvoltooide tijd, Verschillende stammen. Complexe werkw.vormen. Vervoeging op werkwoord, apart voor vrouwelijk en mannelijk.
Krio SVO Subject verplicht	Naamvalsuitgangen: geen AN	Geen lidwoorden	Geen werkwoordsuitgangen. Partikels drukken tijd uit.
Somalisch SVO Subject niet verplicht	Naamvalsuitgangen:4	Geen lidwoorden Bepaaldheid wordt uitgedrukt door achtervoegsel.	Vervoegingen op het werkwoord (tijd)
Turks SOV Subject niet verplicht	Naamvalsuitgangen:6 Meervoudsvormen: niet na telwoord AN	Geen lidwoorden. Telwoord een (bir) geeft onbepaaldheid aan.	Tussenvoegsels die modaliteit, aspect, tijd aangeven, en vervoeging daaraan vast.